

شانزدهمین پیش‌نشست همایش ملی «اجتهاد پویا و حقوق اجتماعی زنان»، با محوریت «خوانشی نو از اجتهاد پویا با تأکید بر منظومه فقهی امام خمینی(ره)»، روز شانزدهم مهرماه ۱۴۰۵ در پژوهشکده مطالعات فقه معاصر برگزار شد. در این نشست علمی که به همت مدرسه علمیه تخصصی الزهرا(س) برپا شد، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حجت‌الله بیات، عضو شورای علمی گروه فقه پزشکی و سلامت، به تبیین ضرورت‌ها و الزامات تحول در استنباط‌های فقهی برای پاسخگویی به مسائل نوپدید پرداخت.

این نشست که با حضور جمعی از استادان، پژوهشگران و طلاب به‌صورت حضوری و مجازی برگزار شد، با هدف واکاوی نسبت میان فقه اصیل و مقتضیات دنیای مدرن شکل گرفت. استاد نشست در آغاز، با گرامیداشت یاد امام راحل(ره)، بر این نکته تأکید کرد که فقه باید فراتر از یک دانش تئوریک، به عنوان «تئوری واقعی و کامل اداره انسان و اجتماع از گهواره تا گور» بازخوانی شود.

دکتر بیات در تبیین فلسفه فقه از نگاه امام خمینی(ره)، محور اصلی چالش‌های فقهی امروز را پرسش از چگونگی پاسخگویی به تحولات سریع اجتماعی در عین پایبندی به نصوص شرعی دانست. وی تأکید کرد که در این مسیر، اجتهاد باید میان دو آسیب «افراط» و «تفریط» حرکت کند؛ چرا که احتیاط‌زدگی مفرط منجر به عقب‌ماندگی فقه و عسر و حرج مکلفان می‌شود و بی‌مبالائی در اصول نیز، استنباط را از مبانی متقن تهی می‌سازد.

سخنران تصریح کرد که در نگاه کلان، «فقه سنتی» و «اجتهاد پویا» نه دو جریان متضاد، بلکه دو روی یک سکه در مسیر شکل‌گیری «فقه پاسخگو» هستند. به گفته او، اجتهاد پویا در واقع تلاشی است برای حفظ استحکام و دقت‌های فقه جواهری و در عین حال، گشودن ظرفیت‌های جدید برای مواجهه با نیازهای عصری و مسائل مستحدثه که جامعه با آن روبروست.

در بخش دیگری از این نشست، سه دیدگاه در رابطه با پیوند فقه سنتی و پویا بررسی شد. نخست، دیدگاه وحدت مفهومی که اختلافات را تنها در اولویت‌ها می‌بیند؛ دوم، نظریه تکمیل‌کنندگی که اجتهاد سنتی را زیربنا و اجتهاد پویا را ظرفیت اجرایی می‌داند؛ و سوم، تئوری حرکت عمودی و افقی شهید صدر که بر حرکت در عمق مبانی و گسترش پاسخگویی به تمامی عرصه‌های زندگی تأکید دارد.

دکتر بیات با واکاوی منظومه فکری امام خمینی(ره) اظهار داشت که اجتهاد مصطلح بدون بینش اجتماعی و سیاسی، ناکافی است. از دیدگاه او، فقیه تراز در نظام اسلامی کسی است که علاوه بر تسلط بر قواعد استنباط، از مصلحت جامعه و پیچیدگی‌های حکومتی نیز آگاهی کامل داشته باشد، چرا که اجتهاد پویا، ترکیبی از فقاہت اصیل و بینش دقیق اجتماعی است.

موضوع تأثیر زمان و مکان در اجتهاد، از دیگر محورهای کلیدی این نشست بود. سخنران توضیح داد که گذشت زمان، احکام ثابت شرعی را تغییر نمی‌دهد، بلکه موجب تغییر در «موضوعات» می‌شود. بنابراین، فقیه باید چنان به تحولات محیطی احاطه داشته باشد که تشخیص دهد آیا یک موضوع جدید، نیازمند حکم جدید است یا همچنان در ذیل احکام پیشین باقی می‌ماند.

دکتر بیات با اشاره به اهمیت «موضوع‌شناسی» تصریح کرد که در گذشته، مسائل فقهی عمدتاً فردی و ساده بودند، اما امروز با مسائل پیچیده، تخصصی و جهانی مواجه هستیم. از این رو، استنباط فقهی بدون استفاده از مطالعات میان‌رشته‌ای و بهره‌گیری از دانش متخصصان علوم مختلف، امکان‌پذیر نیست و فقیه باید از ظرفیت کارشناسان حوزه‌های گوناگون بهره بگیرد.

وی برای تبیین عینی این تغییرات، به نمونه فقهی خرید و فروش خون اشاره کرد. در فقه سنتی، به دلیل فقدان منفعت عقلایی در آن زمان، حکم به عدم جواز می‌شد؛ اما امروزه با پیدایش کاربردهای پزشکی همچون خون بند ناف، موضوع تغییر ماهیت داده و بر اساس اصول فقهی، حکم آن نیز می‌تواند مورد بازبینی قرار گیرد که این امر خود گویای ظرفیت‌های پویای فقه است.

در جمع‌بندی نهایی، دکتر بیات تأکید کرد که فقه پویا، مکتبی جدید در برابر فقه جواهری نیست، بلکه همان فقه اصیل است که با حفظ روش‌های سنتی، به سمت «فقه نظام‌ساز و حکومتی» حرکت کرده است. وی ابراز امیدواری کرد که با نهادینه‌شدن این رویکرد، فقاہت بتواند راهکارهای کارآمدی برای اداره جامعه و پاسخ به چالش‌های پیش‌روی جوامع بشری ارائه دهد.